Se dig inte om

Arbetarrörelsen och museerna – en perspektivskiss

Av Erik Hofrén

Det inre och yttre kulturlandskapet

Till bestående byggnadsverk i svensk odlingshistoria hör Eyvind Johnsons tetralogi "Romanen om Olof" som utkom med en volym om året 1934–1937.

"Slutspel i ungdomen" bildar slutstenen. När boken börjar är det 1917. Olof är sjutton år och världskriget går så småningom in på sitt fjärde år. Han lever, som det står i inledningen, mitt uppe i sin tid som den gestaltar sig i livsmedelsbristens, klassmotsättningarnas, revolutionsviljans och bildningstörstens Sverige. Lyssna till hans inre kulturlandskap i avsökandet av det yttre. "Tegelbruket där han en gång arbetade for han förbi. Det var bara tegel och potatis. Här kunde man stiga av och säga sitt ord om man ville för nu hade man ordet mera i sin makt. Vägglusbaracken fanns kvar, och varför skulle den egentligen rivas? Men efter revolutionen skulle den åtminstone rökas ut ordentligt och kanske bli ett museum för människans nöd och plåga".

När Olof och hans generationskamrater fått ordet mera i sin makt, inte sällan som mäktiga män och kvinnor i stat, kommun och folkrörelse – vände de då sig om och såg vägglusbaracken som efter revolutionen kanske kunde bli ett museum för människans nöd och plåga?

Det stora revolutionära språnget togs dock aldrig utan kom att växlas ner i reformerande, effektiva steg och vägglusbaracken försvann ur åsyn. Såg man sig om var det i vrede, kaserner och arbetsplatser där människors förslitning ofta var större än byggnaders och maskiners.

Det byggda landskapet med dess arbetshistoriska innehåll kom att under årtionden stå som symbol för det gamla samhället som man ville riva ner i grus och glömska.

Även om det är en ordentlig truism – för arbetarrörelsen är historieuppfattningen en nyckelfråga.

Och det är i de s k arbetarförfattarnas verk, som nu Eyvind Johnson som man får vardagsverkligheten bäst belyst – en konsekvensanalys utifrån en humanistisk, socialistisk grundsyn.

Folkmuseet i folkhemmet

Det löper en tråd från dessa författare, mindre till 1970-talets dokumentärförfattare och mer till samma årtiondes arbetarspel där det förflutna får must, liv och gestalt. Och stor publik. Nej, att tycka om museer har inte tillhört arbetarrörelsens mål. Eller annorlunda uttryckt. Att bruka museer har inte varit ett medel för rörelsen i dess strävan mot det rättvisa samhället. Se er om. Vi fick aldrig i folkhemmet folkmuseet på samma sätt som

folkbiblioteket, folkteatern eller folkhögskolorna. När Alva Myrdal, tror jag det var, en gång nämnde det sociala museet var det förmodligen i det Alexandrinska museets mening, ett forum öppet för fria tankar.

Det kan i förstone låta motsägelsefullt. Arbetarrörelsens aktiva historia har främst varit den skrivna – den som skrevs i protest i protokoll och som målades på fanor till Första Maj. Och som dessemellan förvarades i Folkets Hus i sin vandring på den väg som till fortsättning bär. Med andra ord arkiven.

I min skiss bör just arkiven tecknas med skarpa konturer. Svensk arbetarrörelse har i detta sammanhang varit särskilt förutseende. Redan år 1902 började Arbetarrörelsens arkiv sin verksamhet i Stockholm som det första i sitt slag i världen.

Museum för ingenjörskonsten

"Das lässt sich tief blicken" (arbetarrörelsemannen och Tekniska museets hedersledamot Axel Gjöres skriver i sina minnen om lyckan att få de främmande orden mera i sin makt) att ungefär samtidigt låter skaparen av Deutsches Museum i München, elkraftsteknikern Oscar von Miller, ett upprop cirkulera angående ett museum för den tyska industrin och teknikens mästerverk. En minneshall över teknikens män, ett museum för ingenjörskonsten som en av de sköna.

Det är knappast troligt, men möjligt ändå, att Olof tänkte på en Minneshall över tekniken män där han stod i vedbon och praktiserade vardagsteknologi. Travade upp långved han sågat för biografkaminen. Under en tid försörjde han sig som kringresande förevisare av bilder ur världens rika bildförråd. Biografen kom att för många bli den första mötesplatsen me de sköna konsterna. Att trava ved kan skänka stimulans åt filosofiska tankar. Människan, tänkte Olof "kan till exempel sträva efter att bli direktör för en biograf och efter en revolution direktör för biografväsendet, såväl stjärn- som maskinavdelningen. Människan kan också spekulera på att bli en tänkare av djupa och alldeles nya tankar, vilka hon bär som en fana och ett standar över sitt huvud för att fladdret skall väcka mänskligheten till besinning eller mäktig handling".

Arbetarrörelsen – hembygdsrörelsen

Jag läste om dessa meningar och så småningom växte konturerna fram av – Karl-Erik Forsslund. Denne vandrade omkring i sitt författarskap med samma lätthet på Vintergatan som på Bygatan vid Brunnsvik, arbetarrörelsens första högskola till vilken han var knuten med starka band. Han kunde även blivit en brobyggare mellan arbetarrörelsen och den märkliga hembygdsrörelsen. Gruvmuseet i Ludvika pekar härpå. Hans budskap var radikalt, en motrörelse mot det multinationella, en rörelse för vård av resurser till vilka han också räknade språket. Det var en slags helhetssyn där den djupa historiska tidsdimensionen gav näring åt framtidsvisionen.

Utvecklingen kom emellertid att länkas in på andra spår. Den lokala identiteten fick, särskilt i programarbetet, vika för den globala solidariteten. Kanske kan man, med de breda penseldragens brist på nyanser, säga att arbetarrörelsen vände sin egen historia ryggen och att hembygdsrörelsen delvis trädde till, liksom en rad industriföretag.

Industrialismens Hazelius

Den industrialismens Hazelius som Gotthard Johansson redan 1949 efterlyste i tidningen Vi steg fram betydligt senare och då med författaren Sven Lindqvist.

Är det för övrigt rättvisande kurs – att arbetarrörelsen ensam svek sin byggda ungdom, industrisamhällets arkeologi. Hur reagerade museerna?

Låt mig återvända till Gotthard Johansson:

"Museet blev en fristad för den gamla, goda tiden och Skansen ett Ararat i den industrialistiska syndafloden. Att även dess avlagringar en gång skulle bli historia var det ingen som då tänkte på, och det är knappast något man kan förebrå Hazelius och hans generation. Egendomligare är, att den tanken knappast synes ha gått upp ens för moderna museimän. Av det industrialistiska genombrottsskedets miljö har mycket redan hunnit gå förlorat, och mera kommer att försvinna i samband med den förbättring av industrisamhällenas bostadsförhållanden, som nu är i full gång. När man vid Metallindustriarbetareförbundets jubileumsutställning på Skansen 1938, i vars planering jag deltog, ville visa en arbetarbostad från förbundets tillkomsttid, 1880-talet, befanns det förenat med stora svårigheter att sammanställa en sådan interiör och någon fullt autentisk fanns över huvud inte att tillgå. I själva verket förhåller det sig så att den miljö, i vilken den största och numera även politiskt dominerande samhällsgruppen i vårt land, industriarbetarna, vuxit upp, endast är bevarad i fragment och endast kan återges i museala rekonstruktioner, som måste bli så mycket mera osäkra som även bildmaterialet i regel är mycket magert. I varje fall komma vi aldrig att kunna ge en tillnärmelsevis lika trogen och fullständig bild av det industrialistiska samhällets ursprungsmiljö som av den allmogekultur, som av den tidens museimän räddades undan den industriella revolutionen. Det gäller för övrigt inte bara industriarbetarmiljön. På friluftsmuseerna runt om i landet står det fullt av gamla soldattorp. Men när kommer den sista statarbaracken att rivas? Ivar Lo-Johansson har i sina romaner rest ett litterärt monument över statarklassen, men dess egen miljö är dömd att försvinna. Soldattorpet gör på den moderna storstadsbon, vars dröm är att själv bli söndagstorpare, ett romantiskt och idylliskt intryck, men statarbaracken är bara proletär. Inte kan man ha sånt på museum!

Ja, kan man inte? Jag förstår, att även för en museiman den tanken kan verka chockerande, att man skall bevara även det fula och triviala. Men om det utgör en väsentlig del av verkligheten, kan man då utesluta den ur bilden? Om en hel samhällsklass' livsmiljö förefaller oss ful och trist, äger den då inte ens värde som historiskt dokument, om ett helt århundrade synes oss sakna stil och smak, är det då utan intresse även för eftervärlden? Om detta århundrade betecknar en av de största omvälvningar i mänsklighetens och vårt eget folks levnadsförhållanden och materiella kultur, kan det då ur museal synpunkt betraktas som icke existerande eller existerande endast i sådana former, som ansluta sig till äldre stadier?

Kan det industrialistiska samhällets kultur representeras uteslutande av hantverk och konstverk?"

Arbetets kulturdimension

Karl-Erik Forsslund, Gotthard Johansson, Sven Lindqvist. Det finns en minsta gemensamma nämnare – arbetets kulturdimension. Forsslund kom att med sin 1914 utgivna bok "Hembygdsvård" att i stora stycken forma en generations uppfattning om det förflutnas nufunktion. Jag är övertygad om att Sven Lindqvists bok "Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb", utgiven 1978, spelar samma roll. Det är ett stimulerande arbete liksom Gunnar Silléns "Stiga vi mot ljuset". Sven Lindqvist ställer oss frågan:

– Var ligger Arbetarklassens museum?
– Det finns inte.
– Det kanske heter något annat. Var ligger Arbetarrörelsens museum?
– Det finns inte.
– Finns det inte? Jamen, var ligger Arbetets museum då?
– Det finns inte. Såvida det inte är Skansen du menar . . .?
– Nä, Skansen, det är ju hantverk och bondesamhälle för hela slanten. Där finns ju knappast en enda maskin . . .
– Är det maskiner du söker skall du gå till Tekniska museet.
– Ja, men där finns också bara själva maskinerna Inte arbetsplatserna, inte strejkerna, inte yrkesfarorna, inte arbetslösheten, ingenting av arbetarnas verklighet. Det är ingenjörernas och företagsledarnas museum.
– Då får du gå till Nordiska museet.
– Men det är ju inte jägarnas och fiskarnas och jordbrukarnas arbete som framförallt intresserar mig. Sverige är ett industriland. Vi har haft en industri i modern mening i över 100 år. Och nu frågar jag: Var ligger det museum som visar mig industriarbetets, arbetarrörelsens, arbetarklassens historia?
– Det finns inte. Sådana där politiska museer har vi inte här i landet.
– Jaså, bönder – det är inte politik det. Men industriarbetare, dom är politiska och politik är fult och får inte komma på museum, va? Vad är det för fel med politik? Varför skulle man inte kunna ha ett politiskt museum?
– Det finns inte har jag sagt. Och därmed basta."

Varför skulle man inte kunna ha ett politiskt museum? Varför har man så länge inom arbetarrörelsen hyst en viss oro inför museibegreppet. Det är kanske rädslan att identifieras med det förflutnas spöke. ". . . och romanrevolutionären verkar lika museimässig som en förstamajdemonstrant", skrev litteraturvetaren Algot Werin när han för över femtio år sedan präglade begreppet museimässig.

Arbetets minnesmärken

Min rubrik Arbetarrörelsen och museerna låter ana mer än vad den förmår. I det följande begränsas perspektivet ytterligare. Till den byggda miljön som kommunikation i tidens och rummets dimensioner.

Den byggda miljön som ett uttryck för och en återspegling av samhällets tekniska, ekonomiska och sociala utveckling är ett centralt tema i den av LO och Arbetarrörelsens Kulturhistoriska Sällskap gemensamt utgivna skriften, Arbetets minnesmärken, ett förarbete under ledning av f generaldirektören Bertil Olsson till 1981 års LO-kongress. I skriften ses den

byggda miljön som ett språk som länge formades och brukades av de besuttna klasserna på deras villkor. Man konstaterar att det är en vital uppgift för arbetarrörelsen att också genom egen forskning blottlägga detta på en och samma gång öppna och dolda språk.

I inledningen anger LO:s ordförande Gunnar Nilsson riktlinjerna för 80-talet:

"Inte minst inför de krafter som idag i fullständig historisk okunnighet har fallit för något slags nostalgisk syn på det gamla samhället, tycker jag det finns anledning att visa hur det såg ut. En del av dem som idag reagerar mot det moderna industrisamhället verkar ju mena att det egentligen var bättre förr. De påstår att vi då hade närheten till naturen, en närmare social gemenskap mellan generationerna och att kroppsarbetet var något bra och nyttigt som vi måste återgå till.

Utan att därmed försvara det moderna industrisamhällets avigsidor, menar jag att det vore bra att få visa att närheten till naturen innebar att få leva och arbeta i dragiga kåkar, där man på vintern många gånger fick nöja sig med utetemperaturen även inomhus. Att närheten mellan generationerna kunde innebära mor och far, farmor och farfar och hela barnaskaran i ett rum och kök. Att kroppsarbetet innebar maskiner utan skyddsanordningar som stympade folk, innebar miljöer som gav knäckta ryggar, reumatism och lungsot.

Det här är sannerligen inget att vara nostalgisk över. Och kanske har det genom förbittringen över hur det har gått så långt bland arbetarrörelsens folk att vi saklöst har rivit bort allt det gamla usla så fort vi fick chansen. Idag inser nog allt fler av oss att vi behöver bevara monumenten över orättvisorna och fattigdomen. Allt fler förstår att vi till kommande generationer måste kunna vidarebefordra de insikter som fick deras förfäder att revoltera och sluta sig samman i stora organisationer för att kämpa för ett annorlunda samhälle."

Facklig kultursyn

1981 års LO-kongress är i detta sammanhang av särskild betydelse. Landsorganisationen har nämligen inte vid något tidigare tillfälle behandlat kulturfrågor i programform. Facklig Kultursyn, som den av kongressen antagna rapporten från LO:s kulturpolitiska råd betitlas, kan därför tillmätas stor allmän vikt. Framför allt frapperande är den starka betoningen av helheten i människors situation – hur villkoren i arbetsliv, men också i boende och på fritid påverkar våra möjligheter att utvecklas.

Detta är i och för sig inga nya ord eller tankar. De framfördes med känsla och kunskap redan 1971 i LO-rapporten, Fackföreningesrörelsen och Kulturen. Och vill jag gärna tillägga, söker sina rötter i betänkandet, Människan och nutiden, som avgavs 1952 av arbetarrörelsens kulturkommitté.

Det nya är istället den politiska tyngden, viljan att omsätta orden i praktisk handling. När man från LOs sida menar att fackföreningsrörelsen, förutom kampen för de krav som gäller arbetet och fördelningen av arbetets resultat, även måste ge grunden för en livshållning och

gemenskap. Ja då måste grunden just sökas i och vara historien. I Facklig Kultursyn ställs många frågor:

Den oskrivna historien

- Vad vet idag de unga medlemmarna om arbetets villkor för 50, 20 eller bara 10 år sedan? Hur såg det ut på järnvägen, på sjukhusen och i butikerna?
- Vilka var livsvillkoren och hur var verksamheten i fackliga och politiska organisationer?
- Hur kan kunskaper om arbetets och arbetarrörelsens historia användas i det fackliga arbetet?

Historien – en bild av samhällets förändring. I arbetets historia finns ett mylller av arbeten, arbetsplatser, yrkesgrupper och händelseförlopp i den fackliga och politiska kampen.

Mycket av detta är oskriven historia. De äldre arbetskamraternas minnen och erfarenheter riskerar att falla i glömska.

Med arbetets historia menar vi också bostädernas, samlingslokalernas och varför inte klappbryggornas och tvättstugornas historia, hela den byggda miljön och kulturlandskapet. Till arbetets historia hör självklart också arbetsmiljöer, maskiner och verktyg liksom andra föremål och arkivhandlingar av olika slag.

Även om betydelsefulla insatser har gjorts och görs är vården om arbetarrörelsens och arbetets historia som helhet eftersatt. Och dessutom återskapar historien sig själv ständigt. Det som sker idag är framtidens historia. En facklig syn på historien måste i första hand syfta till att skapa förståelse för helheten i de historiska förloppen. Där finns en skarp skiljelinje i förhållande till den tradition, som främst inriktar sig på att bevara enstaka föremål och vissa gruppers historiska arv."

Arbetsplatsmuseer

Ett för denna perspektivskiss intressant i LO-rapporten framfört förslag är arbetsplatsmuseer som kunde bli en form för att utveckla ett kollektivt minne över arbetet, dess villkor och den fackliga verksamheten – en slags motpol till företagsmuseerna. Ett arbetsplatsmuseum kan bestå av hela arbetsmiljöer, t ex äldre fabriker, men framför allt vara integrerat i det levande vardagsarbetet. Enligt LO bör museer av denna typ drivas under de fackliga organisationernas ansvar.

Under rubriken En levande arbetets historia betonas:

"Många yrken håller på att försvinna. En del ersätts av datorstyrda processer där handens kunnande och hjärnans minne inte längre behövs. Andra yrken anses inte alls behövas längre. Mycket av den levande hantverksskickligheten vilar på den äldre generationen. Går gammal beprövad yrkeskunskap förlorad, mister hela samhället viktig kunskap som är svår att erövra på nytt. Fackliga krav på detta område kan bidra till att hävda arbetets värde och människors identitet."

Ett arbetsplatsmuseum, dock mer i maxi – än miniformat har 1981 föreslagits i en fempartimotion till riksdagen att förläggas till Eriksbergsområdet i Göteborg. Jag citerar:

1 Ett varvsmuseum (eller den benämning man ska använda) i Göteborg är som antytts redan i sig självt unikt. Och först. Och störst. Samtidigt som det ger möjlighet att beskriva en stor del av Sveriges tunga mekaniska industris historia.
2 En våg av förnyelse går genom museivärlden. Det handlar främst om AKTIVITET och PEDAGOGIK. Vi satsar på denna förnyelse och kan skapa en unik svensk variant på detta tema.
3 För första gången i Sverige planeras ett museum – ett forskningscentrum, ett aktivitetscentrum, en historiebeskrivning – där från början så skilda instanser som universitet, företagsledning, anställda, fackliga organisationer, arkivpersonal och museiexperter arbetar för samma mål.
4 Redan nu är studiecirklar från varvens fackliga organisationer engagerade i en museiplanering under mottot VÅRT EGET MUSEUM.

Museet eller varvscentret bör utformas och byggas i nära anslutning till de historievetenskapliga undersökningarna, vilket ger möjlighet till fördjupade studier. Samtidigt ger museet en konkret bild av den miljö och den teknik som utgör grundvalen för utveckling och historieförlopp. Vi har från den utgångspunkten skisserat vad museet ska åskadliggöra.

Varvet	– dess utveckling som resultat av förändringar i handel, kommunikationer och teknik i form av anläggningar och organisation
Arbetet	– varvsarbetets utveckling som följd av ekonomiska, tekniska, politiska och sociala förändringar
Produkten	– fartyg, motorer, utrustning etc, dvs utveckling i fråga om teknik, skala och användningsområde
Individen	– som en röd tråd genom de nämnda avsnitten ska den enskilda människans situation beskrivas: yrken, kamratskap, facklig verksamhet, social och kulturell miljö, fritidsverksamhet
Aktivitet	– besökaren ska inte bara titta utan också kunna deltaga, lära, trivas

Det humanistiska perspektivet

Av vad som hittills sagts och citerats framgår att arbetarrörelsen successivt ändrat attityd. Det vore oriktigt att peka ut särskilt viktiga förändringsfaktorer. Men några antydningar. Det starka bejakandet av tekniken har efterträtts, inte av teknikfientlighet, men väl av en mer sökande humanistisk syn på teknikens roll i arbetslivet.

Det linjära sambandet, levnadsstandard, pengar, finns naturligtvis kvar i ränseln, men omvärldssynen är en annan. Se dig inte om har på sitt sätt blivit till, Se dig om.

Det är i detta synsätt som jag tror man finner vitala motiv för arbetarrörelsens ökande engagemang för museer. Som tidigare påpekats är detta inte bara en svensk utan även en internationell företeelse. Man har medvetet och omedvetet ställt fråga – vilken kulturverksamhet kan idag bäst och billigast, konkret och påtagligt uttrycka en helhetssyn i tiden och rummet. Svaren kan bli många, teatern kanske.

Men museet är ett bra alternativ, inte minst därför att dess möjligheter ännu inte testats på verkligt allvar. Låt mig pröva en definition: museum är ett begrepp i singularis för verksamhet i pluralis. När museet är som bäst kan det samtidigt vara skola, bibliotek, konserthus, musiklokal, universitet, biograf, affär, gemenskap, solidaritet, aktivitet, idélaboratorium och verkstadsgolv. Ett forum för fria funderingar om framtiden, fem farliga F.

När Olof 1919 lämnar sin hembygd och romanen upphör sitter han inte inne med några definitiva lösningar på sina problem: "Som romanen föreligger slutar den som en öppen dörr – om jag får uttrycka mig så" skriver Eyvind Johnson "och huvudpersonen har alla möjligheter utom sin ungdom kvar".

Kan man säga detsamma om museerna? Att de inte har sin ungdom kvar kan knappast betvivlas. Men har de alla sina möjligheter kvar?

Adress evigheten

Samhällsforskaren Göran Rosander skriver 1981:

"Den näst hemmet bäst dokumenterade miljötypen är arbetsplatserna. Hittills har emellertid insatserna varit anmärkningsvärt sneda. Av historiska skäl berör de med ganska få undantag lantbruk med binäringar samt skogsbruk, fiske och stadshantverk. Många branscher saknas däremot nästan helt. Dåligt representerade är arbeten och arbetsplatser dominerade av kvinnor. En allvarlig brist gäller också vårt lands viktigaste näring, verkstadsindustrin, där ända fram till de allra senaste åren blott enstaka små arbetsplatser varit berörda. Även processindustrierna har varit satta på undantag. Orsaken till tveksamheten inför större industrier är bl a att analys- och dokumentationsteknik ännu inte är ordentligt utprövad. Landets tekniska museer – som borde ligga nära till hands för uppgiften – saknar f ö ännu undersökningsavdelningar."

Även om situationen förbättrats, inte minst genom de av Tekniska museet uppdragna riktlinjerna för den egna dokumentationen i rapporten med den fantasieggande rubriken "Adress evigheten" (1982) torde det dröja ett bra tag innan Rosanders ord blir inaktuella, liksom också Eva Perssons åsikter från 1977 i tidskriften Folkbildningsarbetet. Jag citerar henne:

Arbetstagare – arbetsgivare

"Teknikvärdering är ett ord, som används allt oftare. Det ger en antydan om att den tekniska utveckling, som vi varit vittne till och delaktiga i under de senaste decennierna, nu kan bli föremål för kritisk granskning. Man medger, att alla grupper i samhället inte har samma intresse av en okontrollerad teknikutveckling. Verkningarna av strukturrationaliseringarna har börjat slå hål på föreställningen om parternas samförstånd på arbetsmarknaden.

Den tekniska utvecklingen, arbetsprocessernas förändring och arbetarnas ställning inom produktionen hör således till de mest brännande samhällsfrågorna. Därför är det viktigt att kunna belysa frågorna historiskt och det blir en uppgift för museerna att delta i den nödvändiga dokumentationen bakåt i tiden.

Det blir kanske främst en uppgift för de tekniska museerna, som ju har att skildra industrisamhällets framväxt.

Få museer är dock så ensidigt ideologiskt uppbundna som de tekniska. Går man på ett kulturhistoriskt museum, finner man idag allt fler prov på inbrytningar från de stora folkrörelserna. Jag nämnde några exempel i början av artikeln. Men vilken motsvarande folkligt, i detta fallet fackligt, inflytande kan man spåra i de tekniska museernas metod att presentera sina samlingar? Intet!

Detta är inte att undra över, ty de föremål som de tekniska museerna skall samla: arbetsmaskiner, kraftalstrande maskiner, transportmaskiner, har aldrig varit i folkets ägo, utan tillhör ju kapitalägarklassen. Och det är därför som de tekniska museerna idag har blivit lika typiska monument över industrikapitalet, som de kulturhistoriska museerna från början var monument över en döende allmogekultur och en uppåtstigande borgarklass' privatliv."

Arbetshistoriska råd

Fackföreningsrörelsen har satt sig in i den snåriga problematiken på ett övertygande sätt. Facklig Kultursyn innehåller en genomarbetad inställning till industriminnesvård och arbetshistoria. Förslagen om förbättrad beredskap inom LO centralt, mer samverkan med kulturvårdande organ som riksantikvarieämbetet, länsmuseerna och länsstyrelsen, inrättandet av regionala arbetshistoriska råd har alla drag av strategi för gemenskap. Det är vidare av intresse att konstatera att inte blott i Sverige, utan även i exempelvis Danmark och Norge, är arbetarrörelsens fackliga sida några steg före dess politiska i ett mer avancerat kulturpolitiskt tänkande kring arbetets värde.

Man befinner sig dock naturligt nog på samma väg som leder till en stark fokusering av helheten i människans situation, liksom betonandet av humanismen som livshållning (Georg Henrik von Wright).

Som framgått har hittills inte arbetarrörelsens politiska sida redovisat samma genomtänkta syn på museerna som dess fackliga. Några ord likväl om den politiska. Sven Lindqvist frågade: "– Jaså bönder – det är inte politik det. Men industriarbetare, dom är politiska och politik är fult och får inte komma på museum, va? Vad är det för fel med politik? Varför skulle man inte kunna ha ett politiskt museum?"

Den socialdemokratiska partikongressen hösten 1981 gav ett kort, men fullt tydligt svar "För att ge en samlad bild av arbetslivets utveckling och arbetarrörelsens insats bör ett arbetarrörelsens museum skapas". Detta är ett allmänt yttrande, men bakom ligger en konkret förankring i Norrköpings internationellt sett märkliga industrilandskap. Jag citerar ur förarbetena:

Arbetets museum

"*Behövs ett arbetarrörelsens centralmuseum?*
Svaret är givet. Ett sådant museum behövs. I de följande avsnitten utvecklas denna positiva syn mer konkret. Inte någonstans i vårt land finns ett permanent museum, som visar arbetarrörelsens historia. De museer som finns på olika nivåer och inom olika vetenskapliga områden dokumenterar inte industrisamhällets och arbetarrörelsens utveckling utifrån arbetarrörelsens värderingar och perspektiv. De har

inte heller i övrigt ägnat "arbetarkulturen" något större intresse. Arbetarrörelsens utveckling och dess historiska betydelse för samhällsutvecklingen i vårt land är mindre känd för den stora allmänheten, dels beroende på att den omfattande forskning som bedrivs på akademisk nivå har svårt att nå en bredare publik, dels på att samlad historisk framställning saknas. Här har ett arbetarrörelsens museum en viktig informativ funktion att fylla genom att ge förutsättningar för människor att återupptäcka och medvetandegöra sin historia och garantera att äldre kultur tas till vara och levandegörs."

Historiebild mot historiebild

Arbetarrörelsens olust, nu snarare förbytt i lust för museibegreppet är ett tema med många möjliga variationer. Men ett intressant spörsmål är naturligtvis huruvida det finns några allmänna strömningar i tiden som verkar pådrivande.

Lärdomshistorikern Sven-Eric Liedman ställer i en artikel frågan när är det som historien blir levande, blir viktig och han söker svar: "det är i tider av djupa kontroverser och osäkerhet. Då ställs historiebild mot historiebild. Då söker man jämförelsepunkter, inspiration, stöd bakåt. Då skriver man sin egen historia – sin egen riktnings eller grupps eller klass' historia – och gör sig själv till god arvtagare och fullföljare av just denna historia."

Husrum åt hemlös historia

Vad som här betonas är det starka behovet av kontinuitet i en omvärld där diskontinuitet blir alltmer påfallande. Och museerna har sedan länge just erbjudit husrum år ett hemlöst förgånget, som man nu från arbetarrörelsens sida vill lära känna närmare. Kontinuitet kan ses som ett nyckelord – ett annat är identitet såväl den individuella som den kollektiva liksom solidaritet – öar i en skärgård.

Identitet och solidaritet förutsätter kommunikation både i rummet som av arbetarrörelsen uppfattats som globalt och tiden som tidigare givits en snäv ram. Till den horisontella solidariteten har nu kopplats en vertikal tidsaxel (det utrerade behovet av en individuell vertikal tidsaxel är släktforskningen). Begreppsparet diakront – synkront kan med fördel tillämpas. Liksom dialektikens glasögon som brukas flitigt i LO-rapporten Arbetets minnesmärken där, vilket tidigare påpekats, kulturlandskapet självt ses som den kanske viktigaste kunskapskällan.

Många museer har också efterhand bytt dräkt, eller snarare kanske fått en vardagsdräkt vid sidan av högtidsstassen därmed återknytande till några grundläggande funktioner för det moderna museet – att bygga museer och anlägga parker sågs i det tidiga 1800-talets England som viktiga verktyg i arbetet för en bättre folkhälsa.

Det första offentliga museet

Gunnar Sillén har påpekat hur det 1861 invigda Göteborgs museum, som troligen var det första offentliga museet i Sverige "ville visa teknik, naturvetenskap och konst med betoning av den pågående utvecklingen. Museet ville ge människor insikt i de vetandets och kunnandets framsteg som nytt påbörjat en total omdaning av hela samhället."

Sillén har också dragit fram ytterligare exempel på museernas folkuppfostrande och folkbildande mission. Jag citerar honom ånyo:

"Flera städer fick museer under 1860-talet. Det första offentliga museet i Norrköping tillkom inom Arbetareföreningen 1869 och öppnades ett par år senare för allmänheten varje söndag klockan 4–6 eftermiddagen mot en avgift av 10 öre per person. I ett tillkännagivande hette det då. "Grundläggarens huvudsakliga syftemål med bildandet av detta museum är att från olika tider och åldrar sammanföra alla sådana föremål, vilka i ett eller annat hänseende äro ägnade att sprida ljus över konstens och kulturens utveckling under olika tiderymder samt att i den naturhistoriska avdelningen bereda arbetaren, vars förädling företaget förnämligast avser tillfälle att erhålla närmare kännedom om naturens under"
(Anm konst betydde vid denna tid maskinteknik lika väl som tavelmåleri)."

Resemuseer – yrkesmuseer

Samma tankegångar återspeglas exempelvis i Svenska Slöjdföreningens förslag vid 1800-talets mitt om "resemuseer" liksom hantverksorganisationernas "yrkesmuseer".

Det sveper en våg av museiintresse över världen. En framstående amerikansk museiman E P Alexander skriver att i USA tillkommer var tredje dag ett nytt museum, visserligen kanske bara enmansbetjänat – men ändå. För Sveriges vidkommande vågar jag påståendet – ett nytt museum varje kvartal.

Centralisera decentralisera regionalisera

När osäkerheten blir stor inför nödvändiga vägval i kulturlandskapet brukar man efterlysa en statlig utredning. Så även jag och ur direktiven återges: ". . . i allt högre grad framstår frågekomplexet människan i kommunikationssamhället som en kulturpolitisk angelägenhet av avgörande betydelse, liksom individen själv i ett multietniskt samhälle. Det står fullt klart att det finns starka, sinsemellan om de ekonomiska resurserna konkurrerande intressen. Dels där man önskar lägga resurserna så nära de enskilda människorna som möjligt, här exemplifierat med grannskapsmuseer, grannskapscentraler, arbetsplatsmuseer, arbetsplatsbibliotek, lokal- och närradio, dels och under hänvisning till landets relativa befolkningsgleshet en önskan att ej uppsplittra produktionsresurserna utan koncentrera dem till nationella system som riksradio, rikstelevision, riksmuseerna. Det bör vidare övervägas om en fortsatt utveckling bör ske av det hittillsvarande stödet till uppbyggnad av den regionala strukturen såsom regionmuseerna. Av intresse i detta sammanhang är Landsorganisationens förslag om regionala arbetshistoriska råd.

Utredaren bör ägna detaljerad uppmärksamhet åt det tekniska museiområdet. Det bör ankomma på honom att lägga förslag huruvida Tekniska museet i Stockholm i egenskap av nationalmuseum, bör utvidga sin målsättning till att förutom ingenjörskonsten, i sitt studium även innefatta teknikens konsekvenser eller om, med redan vunna erfarenheter starka skäl talar för inrättandet av ett nytt arbetslivsmuseum att förläggas till Norrköping.

Det må också i sammanhanget prövas om ett varvsmuseum bör uppbyggas i Göteborg med statligt stöd eller om goda skäl finns för några års eller århundrandens väntan, såsom skett med sådan framgång för regalskeppet Vasa eller Kronan."

Detta senare skrivet egentligen inte för att ironisera utan för att med hjälp av kanslisvenskan precisera frågor som dess vardagskusin inte alltid når.

Åttiotalets ledmotiv · populärvetenskap

Oavsett om man nu brukar formella eller informella ord är det utomordentligt angeläget att åttiotalets ledmotiv hörs bättre i samhällsdebatten – en snabbare kommunikation mellan forskning – fackföreningsrörelse och allmänhet, i det senare fallet med stor vikt lagd vid barns och ungdoms möjligheter att stifta aktiv bekantskap med vetenskapens mål och metoder, särskilt inom naturvetenskap och teknik.

Ty Lord Snows över tjugoåriga stridsskrift om gapet mellan De två kulturerna har inte förlorat sin aktualitet, snarare tvärtom. Med det svenska museiväsendets övervägande kulturhistoriska profil kan det förefalla som om dess besökare är mer hemmastadda med Shakespeare än trögheтslagens innebörd. Det är i så fall ingen förlust utan en bra början.

Ett teknorama i varje län

Museet är ju både en verksamhet, vars forskningspotential statsmakterna nu till slut börjat uppmärksamma och ett rum, ett vardagsrum som står öppet för idérika möten mellan kulturerna. Ett tekniskt aktivitetscentrum, ett Teknorama i varje län är för författaren som praktiskt verksam museiman en fullt realistisk tanke att prövas i nära samverkan med Tekniska museet. Goda ansatser i samarbete med Forskningsrådsnämnden har redan gjorts i Luleå, Linköping och Malmö. Men den elektroniska hästen behöver många fler spiltor.

Som en av de stora kulturpolitiska uppgifterna under det fortsatta åttiotalet, såväl för arbetstagarnas och arbetsgivarnas organisationer som för samhället i stort, framstår ett tekniskt folkbildningsarbete i Torsten Althins anda. Detta i sig förutsätter att teknikhistoria äntligen blir ett självständigt ämne vid universiteten och ett orienteringsämne vid de decentraliserade högskolorna.

Museet som mötesplats

Den nyligen instiftade nationalkommittén för teknikhistoria gör också det möjligt att mer samverka på det internationella planet. Men först som sist – museet är en bra mötesplats för samtal över gränser, tidens, rummets och politikens.

Källor

Adress Evigheten. Riktlinjer för Tekniska museets dokumentation. G Rosander m fl 1982.

Alexander, Edward P, Museums in motion. 1980.

Arbetets minnesmärken. Arbetarnas kulturhistoriska sällskaps årsbok 1981. (Utgiven i samarbete med LO.)

Behov och förutsättningar för ett arbetarrörelsens museum i Norrköping. (PM 21/3 1978 Anders Åkesson)

Dædalus 1980. 1980.

Facklig kultursyn. Rapport från LOs kulturpolitiska råd. Landsorganisationen i Sverige. 1981.

Hofrén, Erik. Vägen genom M: museum-mål-medel. Daedalus 1981. 1981.

Ingelstam, Lars. Arbetets värde och tidens bruk. 1980.
Johansson, Gotthard . Industrialismens samhälle kräver sin Hazelius. Tidningen Vi 1949. (Omtryckt i Det underbara skåpet. 1967.)
Johnson, Eyvind. Slutspel i ungdomen. 1937 (1966)
Liedman, Sven-Eric. Svänger från ytvänster till ythöger. Svenska Dagbladet 7/7 1981.
Lindqvist, Sven. Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb. 1978.
Persson, Eva. Hur kan museerna dokumentera industriarbetet. Folkbildningsarbetet, 1977, 2–3.
Rosander, Göran. Museernas insamlingsverksamhet från den långsiktsmotiverade forskningens synpunkt. 1981. (Bil. Samhällsdokumentation inför framtiden.)
Sillén, Gunnar. Staden som hembygd. 1981.
Sillén, Gunnar. Stiga vi mot ljuset. 1977.
Sörenson, Lars Ingvar. Arbetets värde och mening. 1980. (Riksbankens jubileumsfond.)
Thompson, Paul. Det förgångnas röst. 1980.
Varvsmuseum i Göteborg. Motion 1980/81 av Christina Rogestam m fl.